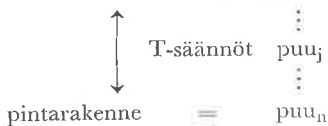

merkki kvanttorien kuvausongelmasta on lausepari *Many men read few books* 'Moni mies lukee harvoja kirjoja' ja *Few books are read by many men* 'Harvat kirjat lukee moni mies', jotka eivät ole synonyymisiä, vaikka ne eroavat toisistaan vain sikäli, että edellinen on aktiivi-, jälkimmäinen passiivilause. Lakoff johtaa lauseet erinäköisistä lähtömuodoista ja joutuu luomaan uuden sääntötyypin, kvanttorinlaskun, jonka avulla päästään lopullisiin ilmauksiin. Tämä sääntö, väittää Chomsky, on mielivaltainen ja muualla kielioissa tarpeeton. Jackendoff tulkitsee lauseita pintamuotojen perusteella ja joutuu vaikeuksiin vasta elliptisissä lauseissa: virkkeen *Jane isn't liked by many men, and Sally isn't either* jälkiosan pintamuodosta puuttuu kvanttori, joten tulkinta on suoritettava poistosääntöä edeltäneestä rakenteesta.

Postal edustaa kirjassa sitä generatiivisten semanttikkojen omaksumaa kantaa, että käsitteellisesti tyylikkään teoria on sellainen, joka on varusteiltaan mahdollisimman homogeeninen. Tämä tarkoittaa, että teoriassa käytetään vain yhdentyyppisiä sääntöjä, myös semanttisessa kuvauksessa siis transformaatio-sääntöjä. Näin ollen mitään selvää rajaa ei ole syntaksin ja semantiikan välillä:

semantt. edustus = (presuppositiot?) +
[syvärakenne = puu_i]

Tällaisella väljällä teorialla on sama etu tai puutos kuin standarditeoriallakin: sillä on valtava kuvausvoima — sillä voi esittää mitä vain, joten kuvauksen selitysvaivoja on olematon. Esimerkiksi sanasto-sääntöjen ja lauseopillisten transformaatioiden välillä ei ole eroa: semanttinen edustus voidaan esittää puudiagramman muodossa yhtä hyvin kuin pintarakennekin.

Mikäli teoriaa on käsitteellisesti monimutkaistettava (elaborate), sanoo Postal,

tämän voi tehdä vain osoittamalla empiirisesti toimenpiteen tarpeellisuuden. Viime vuosina on selvästi pystytty osoittamaan, ettei tuolla homogeenisella mallilla tulla toimeen. Lakoff, Ross ja Perlmutter ovat osoittaneet, että sääntöjen lisäksi tarvitaan joukko suodattimia (filter), jotka rajoittavat sääntöjen tuotoksia:

- *syvärajoitukset* määrittävät tietyt perussääntöjen tuotokset epäkelvoiksi,
- Rossin esittämät *varaabeleiden rajoitukset* asettavat transformaatio-sääntöissä esiintyville varaabeleille ctoja (esim. kompleksin NP:n rajoitus),
- *tuotosrajoitukset* taas sylkevät pois tiettyjen sääntöjen normaalisti tuottamia rakenteita.

Suodattimet auttavat toteamaan seikkoja, joiden kuvaamiseen pelkkä sääntömekanismi ei riitä. Mutta jos verrataan tätä saavutusta siihen, mitä Paul Kiparsky omassa kirjoituksessaan esittää, havaitaan selvästi, miten paljon etäämmällä lauseopissa ollaan selityksistä kuin fonologiassa. — Viime vuosina on kuitenkin virinnyt kiinnostus sääntöjen typologiaa ja sääntöjen funktionaalista selittämistä kohtaan, mikä merkinnee sitä, että teoriaa ollaan kehittämässä terveeseen suuntaan.

Auli Hakulinen

Viron uudet sanakirjat

Soome-eesti sõnaraamat — Suomalais-estiläinen sanakirja. Koost. KALJU PHEL, ARNO PIKAMÄE. Kirjastus »Valgus», Tallinn 1971. 624 s.

Kalju Pihel ja Arno Pikamäe julkaisivat jo v. 1965 suomalais-virolaisen sanakirjan, nyt esiteltävän laajennetun laitoksen edeltäjän, joka sai muutamien vuosien ajan täyttää tämänlaatuiselle sanakirjalle kuuluvan tehtävän. Edellinen vastaava teos, Julius Mägisten »Soome-eesti sõnaraamat», oli ilmestynyt 34 vuotta aikai-

semmin, v. 1931, ja niin suuren palveluksen kuin se omana aikanaan oli suomalaisvirolaisten yhteyksien helpottamiseksi tehnytkin, se oli käyttösanakirjana vuosien kuluessa menettänyt merkitystään myöhemmän sanaston puuttuessa ja kielen vähitellen uudistuessa. Pihelin ja Pikamäen sanakirjan ensimmäinen laitos osoittautui kuitenkin suppeahkoksi, ja kun se pian myytiin loppuun, samat toimittajat ovat nyt julkaisseet teoksen uutena, 45 000 hakusanaa käsittävänä laitoksena. Sellaisena tekijät toivovat sen riittävän sekä suomen kielen opiskeluaan aloittavien että taitojaan täydentävien tarpeisiin.

Sanakirjan laadinnan suurimpia vaikeuksia on epäilemättä ollut hakusanojen valinta. »Nykysuomen sanakirja», ilmentymisestäään alkaen suomen kieltä käsittelevien sanakirjojen tärkein ohjekirja, sisältää yli 200 000 hakusanaa ja on sellaisena määrämittaisen käyttösanakirjan perustaksi liian laaja. Huomattavasti parempaa ohjausta varmaan antaisi Jouko Vesikansan johdolla parasta aikaa toimittettava »Suomen kielen perussanakirja», jota voitaneen pitää »Nykysuomen sanakirjan» tiivistelmänä ja uudennoksena. Se ei kuitenkaan ole ehtinyt virolaisten toimittajien käyttöön. Apua he ovat saaneet, paitsi jo mainitusta Mägisten sanakirjasta, ennen kaikkea Knut ja Aulis Cannelinin, Lauri Hirvensalon ja Nils Hedlundin »Suomalais-ruotsalaisesta suursanakirjasta» (1968), István Pappin »Suomalais-unkarilaisesta sanakirjasta» (1962), Lea Lampénin »Suomalais-ruotsalaisesta koulusanakirjasta» ja eräistä muista kaksikielisistä sanakirjoista. Teoksensa esipuheessa toimittajat kiittävät myös suppeamman laitoksen arvioinneissa eri henkilöiltä saamista ohjaavista huomautuksista. Nimeltä he mainitsevat tällöin Paul Alvren, Paula Sajavaaran ja Esko Vierikon.

Kalju Pihel on toimittanut sanasto-osan *aakkonen—notkua*, Arno Pikamäe osan *noudan—öylätti*.

Teoksen johdannossa on ohjeita sanakirjan käyttäjille, mm. taivutusopillisia

neuvoja, tietoja synonyymien ja homonyymien ilmaisemisesta ja sanojen merkityksen tulkinnasta. Virolaisille lukijoille ovat tärkeitä kirjaan sisälletyt suomen kielen ääntämisohjeet. Lyhenteiden luetelo on vienyt hieman yli puolen sivun. Tarpeellista on ollut esittää myös suomen kielen aakkoset ja niiden nimitykset.

Jo se ero, joka on suomalaisvirolaisen sanakirjan ja »Nykysuomen sanakirjan» hakusanojen määrässä, osoittaa pitkälle vietyä karsintaa. Kuitenkin uusi sanakirja on varsin monipuolinen ja tyhjentävä sen vuoksi, että siihen on pyritty sisällyttämään »Nykysuomen sanakirjan» kantasanat ja johdoksista kaikki ne, jotka virolaisen lukijan kannalta ovat välttämättömiä. Pois jätetyistä johdoksista useimmat selviävät jo suomen kieliopin ja suomen ja viron tärkeimpien eroavuuksien tuntemisen perusteella. Tärkeä valintaperuste on ollut se käytännön tarve, jonka mukaan esitettävää sanastoainesta on ollut arvioitava, ja nimenomaan siitä selittynevät monet yleisluonteiset ratkaisut. Virossa käy vuosittain kymmeniä tuhansia suomalaisia turisteja, ja jokainen siellä käynyt suomalainen on todennut veljesmaasamme suomea osattavan yleisemmin kuin Suomessa viroa, eivätkä sitä osaa vain matkailupaikoissa työskentelevät henkilöt, vaan hyvin monet muutkin, joissa kiellemme harrastus näyttää olevan elävää. Sanakirjan esipuheessa mainitaan lukuisista suomen kielen opiskelu- ja harrastuspiireistä samoin kuin suomalaisen kirjallisuuden herättämästä mielenkiinnosta. Tarton yliopistossa ja Tallinnan pedagogisessa instituutissa suomen kielen opetuksella on vanhastaan kiinteä sijansa.

Kun tällaisten tarpeita luovien yhteyksien kannalta arvioi suomalais-virolaiselle sanakirjalle asetettavia vaatimuksia, nousivat erityisen tähdennettyyn asemaan puhekielen ymmärtämisen ja käyttämisen vaatimukset. Sanakirjaa laadittaessa tämä on otettu huomioon. Puhekielen aineksia on runsaasti, jopa niin paljon, että sanakirja niistä saa hieman arkisuuden sävyä. Näytteeksi muutamia esimerkkejä: *hemp-*

pu 'kullake', *henttu* 'kallim', *heppu* 'sell, tegelane, tüüp', *herassyötinki* = *herassyö-*
linkki = *herrassyötinki* 'kohtunik', *herrahee*
 = *herrajes* = *herrajesta* = *herrajestas* 'issa-
 ke, issand', *hanttapuli* 'mehike, vennike',
hantlankari 'abiline, käcalune, käsiline',
hunsuotti 'lurjus', *holli* 'kaugus, vahemaa';
joka hollilta 'igast kandist', *hommata* 'tali-
 tada, toimetada, askeldada', *jynssätä* 'pu-
 hastada, puhtaks teha', *jännä* 'põnev,
 haarav', *jännäri* 'põnevusromaan, detek-
 tiivromaan', *jee*: *ai jee, voi jee* 'tont võtaks,
 pagan küll', *jobbari* 'stuspekulant, handel-
 daja', *halveerata* 'halvustada, põlata', *hant-
 teerata* 'käsitseä', *pankrotti* 'pankrot'.
 Suomen asiakielessä tällaisia sanoja ei
 nykyisin juuri käytetä, mutta vapaassa
 puheessa sekä romaanien ja näytelmien
 kielessä ne ovat yleisiä, ja kun niitä on
 sanakirjaan otettu verraten runsaasti,
 voidaan teoksen toivoa avaavan ymmärtä-
 misen mahdollisuuksia varsin laajalti. Lu-
 kijaa helpottaa puhekielisyuden merkintä,
 jossa sanakirjan toimittajat ovat olleet
 hyvin huolellisia. Ero puhekielen ja kirja-
 kielen välillä ei kuitenkaan ole kaikissa
 tapauksissa niin selvä, että eri henkilöiden
 arviointi osuisi aina samaan. Puhekieli-
 syyden merkintä olisi pitänyt olla esim.
 sanoissa *hemppu* ja *hommata*, joista se puut-
 tuu.

Vaikeita hakusanoitettaviksi ovat
 usein sanat, jotka esiintyvät pääasialli-
 sesti vain tietyissä fraaseissa. Luontevia
 ovat esim. sanonnat *heittää henkensä* ja
ottaa hengiltä, mutta miltei teoreettisia
hengenheitto ja *hengiltäotto*. Tavallisempi sen
 sijaan on jo *hengenveto*, joskin vain sanon-
 nassa *yhteen hengenveloon*. Kovin harvinais-
 ia ovat sellaiset sanakirjassa tavattavat
 sanat kuin *iiliskotti* 'siili', *jalkalapsi* 'avio-
 ton lapsi', *heilimä* 'siitepöly, pölytys', *siu-
 naama* 'ristinmerkin tekemiseen kuuluva
 aika, hetki, tuokio', jotka on syntyperäi-
 selle suomalaisellekin selitettävä.

Suomessa niin kuin muissakin kielissä
 on synonyymeja, jotka poikkeavat toisis-
 taan vain saattomielikuviansa, konnotaatioidensa,
 osalta. Tällaisiin sanoihin kuu-
 luvat mm. *nenä* ja *nokka*, joihin liittyy

fraseologiakin on likimain sama, esim.
*ottaa nenäänsä, ottaa nokkaansa; nenä pystyssä,
 nokka pystyssä* jne. Tyyliarvoltaan *nenä* on
 kuitenkin saattomielteidensä perusteella
nokkaa ylemmällä tasolla. Vielä jyrkempi
 ero on esim. sanoilla *mies* ja *iikka, joka mies,
 joka iikka*. Sanakirjassa on näissä tapauk-
 sissa parin jälkimmäisen jäsenen kohdalla
 erikoiskäytön merkintä, esim. *iikka, -an*
nalj. 'sell, tegelane'; joka iikka, iikka kuin
iikka 'iga sell, iga mats', mutta *iikka*-sanan
 lievä pejoratiivisuuskin olisi ollut hyvä
 mainita. Tällaisten sanojen mukaanotta-
 minen osoittaa kyllä puolestaan sanakir-
 jan laatijain tarkkuutta.

Monimerkityksisten ja monikäyttöisten
 sanojen havainnollinen esittäminen on
 vaatinut runsasta fraseologista ainesta.
 Pisin artikkeli käsittelee *panna*-verbiä,
 jonka peruserkityksen ilmaisemiseen on
 käytetty vain kolmea viron verbiä: 'pan-
 na; pruulida; (häält) teha'. Fraseologista
 käyttöä sen sijaan on valaistu 25 esimer-
 killä, joukossa sellaisiakin puhekielen il-
 mauksia kuin *pantiin pystyy juhlat* 'aeti
 pidu pusti' ja *panna matalaksi* 'alla suruda;
 materdada, maatas tcha'. Suomalaisen
saada-verbin virolaisia merkitysvastineita
 ovat *saada; kätte saada; leida; tohlida, võida;*
suuta, pidada, tulla, ja esimerkkeinä on
 mainittu kymmenen erilaista esiintymää,
 mm. *saada aikaan* 'korda saata'; *saada sel-
 velle* 'selgusele jõuda', *saada alkuun* 'alusta-
 da, otsa peale saada'. Sana-artikkelissa
 mainittu on *saatavissa, saatavana* 'on saada-
 val' osoittaa, että teoksen laatijat ovat
 tarvittaessa ottaneet huomioon myös suo-
 men ja viron kieliopillisia eroavuuksia.

Suomen *pitää*-verbin merkityksen selit-
 tämisessä on käytetty sanoja *pidada, kohus-
 tatud olla; hoida, meeldida*. Fraseologisen
 aineksen runsas esittäminen on ollut tar-
 peen jo sen vuoksi, että verbi on suomessa
 modaalisenä yksipersonainen, virossa
 monipersonainen: *minun pitää* 'ma pean';
minun piti juuri lähteä, kun puhelin soi 'ma
 pidin just minema hakkama, kui telefon
 helises'. Eri sanaa taas käytetään mm. sa-
 nonnoissa *pitää hallussaan* 'enda käes hoi-
 da'; *mitä pidätte tästä* 'kuidas see teile

meeldib'; *vähaltä pittää, ettei* 'pisut puudub, et ei'; *pittää kiirettä, hoppua* 'kiirustada, tormata'; *pittää hauskaa* 'lõbutseda'.

Nimenomaan fraseoloogiline aines on tärkein myös olla-verbin tulkinna. esim. *hän on niin ollakseen* 'ta on nii hirmus tähtis v. ennasttäis'; *ollapa kesä* 'kui oleks suvi'. Tarpeeton esimerkki tässä yhteydessä on *olipa sinua* 'oh sind küll'.

Tulla-verbiä käytetään Suomessa laajemmin kuin virossa, mitä osoittavat mm. seuraavat näidet: *tulin sanoneeksi* 'ma juhtusin ütlemä'; *tulla osaksi* 'osaks langeta, saada'; *minun tulee lämmin* 'mul hakkab soe'; *jos näikseen tulee* 'kui vaja on, kui tarvis läheb'; *mitä siihen tulee* 'mis sellesse puutub'. Usein käytetään virossa lähteä 'lähtuda' -verbiä suomen tulla-verbin funktsioona, esim. *puut tulevat lehteen* 'puud lähivad lehte'; *poika on tullut isäänsä* 'poeg on isasse läinud'. Toisaalta modaaline tulla-verbi on virossa juba yleisempi kuin Suomessa, esim. pakollista tekemistä ilmaiseva liitopreesens *on mentävä* ilmaistaan viroksi parhaiten *tulee mennä* 'tuleb minna' -rakenteella; suomen kielesä on mitakin mahdollisuuksia.

Sellaisiin samaan käsittepiiriin kuuluvii verbiin kuin *torkkua, nukkua* ja *maata* sisältyy suomesakin runsaasti murreeroja, ja varsin selviä ovat eroavused myös sukukielisämme. Esimerkkejä virosta: *torkkua* 'tukkuda' (vrt. suom. *nukkua*); *minua torkuttaa* 'mulle kipub uni peale'; *torkahtaa* 'suigatada, tukastada'; *nukkua* 'magada; magama jääda, uinuda'; *maata* 'lebada, pikali (maas) olla; magada'. Sanojen fraseoloogisen käytön eroavvutta osoittavat mm. näidet *nukkua ruokalepoaan* 'uinakut teha, leiba lusse lasta'; *olla nukkumaisillaan* '(just) magama jäämas olla'. Virosta puuttuvat adverbityypit *nukuksiin, nukuksissa* on tulkitu sanoilla 'unne, magama; unes, magamas', *olla nukuksissa* taas hieman epätarkasti verbillä *magada*. Aito virolaine ilmaus *last magama äütada* puolestaan vastaa suomalaisista *tuudittaa lasta nukuksiin*.

Silminnähtävän osuveni on sanakirjassa tulkitu niitä suomen kielen sanoja,

joilta virossa puuttuu samakantaine vastine, esim. *tiedustaa* 'küside; uurida, (järele) pärida; (järele) kuulata', *tarjeta* 'küma kannatada', *tarjoilla* 'pakkuda; kostitada, serveerida, ette kanda', *tarjoilija* 'ettekandja, kelner', *tarkastaa* 'üle vaadata, kontrollida, läbi vaadata, inspekteerida, revideerida', *tarkoittaa* 'kavatseda' jnc. Tähän sanaryhmään kuuluu verraten runsaasti oppitekoisia sanasepiteitä, esim. *mainos* 'reklaam (plakat vms.)', *mainonta* 'reklamimine, reklaamiasjandus', *mainoselokuva* 'reklamifilm', *kirjaaja* 'registraator', *kirjaamo* 'registreerimisbüroo, -kontor', *kirja-arvestelija* 'raamatu retsensent', *liikekannallepano* 'mobilisatsioon', *partiojärjestö* 'skaudiorganisatsioon', *partiotyttö* 'gaid'. Vaikka tällaista sanastoa on paljonlaisesti, myös uudissanoja ja niiden joukossa crittään onnistuneita on aikojen kulussa luotu, esim. *aine, ainekirjoitus* 'kirjand', *kirjallisuus* 'kirjandus', *lentokone* 'lennuk', *liikenne* 'liiklus', *luento* 'loeng', *näytelmä* 'näidend', *näyttämö* '(näite)lava', *näyttämölleasetus* 'lavastus', *näytös* 'vaatus', *solmio* 'kaelaside'. *Lennuk*-sanan vastine *lennokki* on otettu soomeen, mutta mitakin otettava oli, esim. sana *kirjand* on ainekirjoituse nimenä parempi kuin etenkin viime vuosina meillä arvostelua herättänyt *aine*-sana.

Eri ammatti- ja oppialojen sanaston esittämisessä on yleissanakirjoissa rajoituttava vain eniten käytettyihin ilmauksii. Muuten teoksista muodostuisi kovin laajoja. Suomalais-virolaiseen sanakirjaan on esim. eri tieteenalojen keskeinen sanasto päässyt mukaan. Samoin siinä on monipuolisesti esitelty tekniikan sanastoa uusimpia ilmauksia myöten. Urheilusanaston yksityiskohtaisus käy ilmi mm. sellaisista näidetä kuin *kelkkailija* 'kelgutaja', *keilailu* 'keeglimäng', *karsinta* 'kvalifikatsioonivõistlused', *haaranoja* 'harktoeng', *haaraseisonta* 'harkseis' ja *kehäkettu* 'kogenud poksija'.

Viitaukset tyyliarvoihin (körgst., kõnek., nalj. ym.) ja erikoiskieleen (kirikl., keem., bot., farm., zool., biol., geogr., anat., põll., maj. ym.) samoin kuin huo-

mautukset sanojen kuvallisesta käytöstä ja kieliopillisista erikoisuuksista ovat teoksen käyttäjille hyödyksi. Niiden täsmällisyys osoittaa tekijöiden suurta huolellisuutta.

Teoksen loppuosaan on sijoitettu Paul Alvren laatimat suomen kielen sekä nominien että verbien taivutustaulukot, yhteensä 17 sivua. Nominien esimerkkisanoiksi on otettu substantiivi *jalka* ja tärkeimmät pronominit: *minä, sinä, hän, me, te, he, joka, joku, kukin, ei kukaan, ei mikään*. Verbien taivutus taas kuvataan yksityiskohtaisesti *ottaa*-verbin perusteella. Sanakirjan viittaussysteemiin kuuluu eri taivutustyyppien osoittaminen: nomineja on yhdistämättömissä sanoissa 82 eri tyyppiä, yhdyssanojen erikoismuodot huomioon ottaen tyyppien määrä nousee 85:een. Verbit puolestaan ryhmitetään 45 taivutustyyppiin, joista 23 kuuluu yksivartaloisten ja 22 kaksivartaloisten verbien tyyppeihin. Taivutusmuotojen esittämisessä olisi voinut olla hieman pidättyvämpi: muodot *häpeän, lämpiän ja putoan* eivät olisi kaivanneet rinnalleen muotoja *häpeen, lämpiin ja putoon*, vaikka niitä puhekielessä esiintyykin, eivätkä imperfektin muodot *poli* ja *sorti* muotoja *posi* ja *sorsi*, jotka ovat milteipä teoreettisia, ja *haravoida*-verbistä olisivat yksinpä puhekielenkin kannalta riittäneet vokaalivartaloiset muodot *haravoikoon, haravoineet, haravoitiin*, sillä muodot *haravoikoon, haravoinnut ja haravoitiin* ovat harvinaisuuksia. *Antauduttiin*-muodon rinnalla mainittu *andauttiin* samoin kuin *kaantaisi pro kaataisi* lienevät painovirheitä. Refleksiivitaivutuksen taulukon, joka esittää muotoja *heitäm(m)e, heitätet, heitäkse(n)* jne., olisi voinut vaivatta jättää pois.

Erityisesti virolaisille sanakirjan käyttäjille on tarpeellinen tavallisimpien lyhenteidemme luettelo. Lyhenteiden hum. kand., fil. kand., fil. lis. ym. ohella mainitaan myös lyhenteet HuK, HTK, FK jne., jotka yliopistojen virallisista luetteloista ovat viime vuosina päässeet yhä enemmän yleistymään myös sanomalehtien kieleen.

Maantieteellisistä nimistä on mainittu lähinnä vain ne, jotka virossa poikkeavat suomenkielisistä nimistä. Eräissä tapauksissa eroavuus rajoittuu pelkkään oikeinkirjoitukseen, esim. sm. *Akkra* — vir. *Akra*, sm. *Bryssel* — vir. *Brüssel*, sm. *Unkari* — vir. *Ungari*, sm. *Viipuri* — vir. *Viiburi*. Toisinaan on selvä ero ääntämistavassa, esim. sm. *Amerikka* — vir. *Ameerika*, sm. *Afrikka* — vir. *Aafrika*, sm. *Arabia* — vir. *Araabia*, sm. *Bulgaria* — vir. *Bulgaa-ria*, sm. *Haiti* — vir. *Haiti* jne. Huomattavaa eroa on esim. nimissä sm. *Englanti* — vir. *Inglismaa*, sm. *Ranska* — vir. *Prantsusmaa*, sm. *Tanska* — vir. *Taani*, sm. *Espanja* — vir. *Hispaania* jne. Tuoreimman lisän sanakirja tuo sosialististen maiden virallisissa nimissä, esim. *Eestin Sosialistinen Neuvostotasavalta* — *Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik*, *Latvian Sosialistinen Neuvostotasavalta* — *Läti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik*, ja samalla tavalla kuin on paikallaan nimitys *Neuvostoliitto* — *Nõukogude Liit*, on oikea ja käytännöllinen myös nimitys *Neuvosto-Viro* — *Nõukogude Eesti* tarkoitettaessa nimenomaan sosialistista Viroa.

Suomalais-virolainen sanakirja on lukijalleen monipuolisen tiedon lähde. Se täyttää hyvin kielenkäytön sanakirjalle nykyisellään asettamat vaatimukset.

Eestiläis-suomalainen sanakirja — Eesti-soome sõnaraamat. Koost. PAUL KOKLA, HELGA LAANPERE, MART MÄGER, ARNO PIKAMÄE. Kirjastus »Valgus», Tallinn 1972. 651 s.

Virolais-suomalaisen sanakirjan tarve on ollut kauan aikaa yhtä päivänpolttava kuin suomalais-virolaisenkin. Lauri Kettusen »Eestiläis-suomalainen sanakirja», ilmestymisaikanaan ja kauan sen jälkeenkin varsin käyttökelpoinen teos, tuli julki-suuteen jo v. 1917. Sen taskusanakirjaksi tiivistetty laitos ilmestyi v. 1931. Sodan jälkeen Kettunen vielä uudenaikaisti teostaan ja siitä saatiin kaksi painosta, toinen 1958, toinen 1965. Kettusen sanakirjojen lisäksi on tähän mennessä ollut

vain yksi sanasto, Leeni Vesterisen matkailijain käyttöön v. 1931 julkaisema »Eestiläis-suomalainen pienoissanakirja», joka sekkin on neljässä vuosikymmenessä vanhentunut. Kun Kielen ja kirjallisuuden instituutti, Viron neuvostotasavallan tiedeakatemia merkittävä tutkimuskeskus, nyt on saanut julkisuuteen uuden virolais-suomalaisen sanakirjan, tunnetaan Suomenlahden kummallakin puolen vilpittöntä iloa myös tästä suuresta kulttuurisaavutuksesta.

Sanakirjan ovat laatineet Paul Kokla, Helga Laanpere, Mart Mäger ja Arno Pikamäe ja sen painosta toimitanut Valdek Pall, kaikki sekä omaan äidinkieleensä että suomen kieleen käytännöllisesti ja teoreettisesti täysin perehtyneitä henkilöitä. Suomen puolelta on toimitusta avustanut Jouko Vesikansa, joka sanakirjan esipuheessa on saanut kiitosta paitsi tarkastustyöstään myös lukuisista fraseologisista lisäyksistään. Sanakirja on tarkoitettu ensi sijassa virolaisille käyttäjille, mutta kuin myös virolaiset hakusanat on taipukseltaan tyytetyt ja tarpeen vaatiessa esitetty niiden poikkeukselliset muodot, teos soveltuu yhtä hyvin myös suomalaisille. Virolaiset sanat on esitetty oikeakielisyssanakirjan »Õigekeelsuse sõnaraamat» (Tallinn 1960) mukaan, suomenkieliset vastineet noudattavat »Nykysuomen sanakirjan» asua ja taiputustyyppiä. Hakusanojen valinnassa on ollut apua Kielen ja kirjallisuuden instituutissa tekeillä olevasta nykyviron sanakirjan koristosta ja jo valmistuneista sanakirjan osista samoin kuin niistä lukuisista sanakirjoista, joissa viro tai suomi ovat joko selittävänä tai selitettävänä kielenä. Näitä sanakirjoja ovat mm. J. Mägisten »Soome-eessti sõnaraamat» (Tartu 1931), K. Kannin, E. Kibbermannin, F. Kibbermannin ja S. Kiro-taren »Eesti-saksa sõnaraamat» (Tallinn 1964), J. Silvetin »Eesti-inglise sõnaraamat» (Tallinn 1965), L. Hirvensalon »Saksalais-suomalainen sanakirja» (Porvoo 1965) ja M. Kuusisen ja V. Ollikaisen »Russkofinskij slovač» (Moskova 1963).

Tarpeellisen alkuluvun muodostavat sanakirjan käyttäjälle esitetyt ohjeet, kaikkiaan 28 eri kohtaa. Jo niistä näkee, miten tarkkaa ja vaativaa työtä nykyaikaisen sanakirjan toimittaminen on. Taiputustyyppien lisäksi on esitetty myös synonyymit. Astevaihtelumuodot on merkitty tähdellä. Lyhennetekniikka on kehitetty sangen pitkälle. Sanaluokkien, eri muotoryhmien, sanaston erikoisalojen sekä tyyliviitteiden lyhenteet on erikseen luetteloitu.

Sanakirjan laaja aineisto tarjoaa miltei ehtymättömiä tarkastelun aiheita. Sanat, joissa on tapahtunut loppu- tai sisäheitto tai ne molemmat, ovat lyhyempiä kuin niiden suomenkieliset vastineet, esim. *kaup, lind, sepp, jumal, kaupluses*. Nämä muutokset yhdessä jälkitavujen pitkien vokaalien lyhentymisen ja eräiden muiden äänneilmiöiden kanssa ovat lisänneet homonyymien lukua, esim. *saam, -a* 'saaminen, saanti, saalis' — *saam, -i* 'lappalainen, saamelainen', *saadik, -u* 'edustaja, edusmies, lähettiläs' — *saadik* 'saakka, asti, myöten', *saar, -i* 'saarni' — *saar, -e* 'saari', *sal/k, -gu* 'tukko, tukku, suortuva' — *sal/k, -ga* 'joukko, ryhmä', *salv, -e* 'kehä, hinkalo, laari, purnu' — *salv, -i* 'salva, voide', *seis, -u* 'seisominen, seisonta, asento, asema, (olo)tila, tilanne, laita, taso jne.' — *seis!* 'seis!'. Esimerkit on poimittu sanakirjan muutamalta sivulta tapauksista, joissa homonymia esiintyy sanojen perusmuodossa.

Paljon eroavuuksia viron ja suomen kesken on aiheuttanut astevaihtelun erilaisuus, erityisesti spiranttien kato ja siihen liittyneet muutokset. Viron muodot muistuttavat useasti itäsuomalaisia murremuotoja, esim. *ahas* 'ahdas, kapea', *ahistada* 'ahdistaa, vaivata, kiusata', *puhas* 'puhdas, siisti', *puhastus* 'puhdistus, puhdistaminen, siistinen, siivous, siivoaminen, perkaus, perkaaminen, tyhjennys, tyhjentäminen'. Yhdys-sanojen runsas genetiivialkuisuus lisää heikon asenteen muotojen yleisyyttä ja loitontaa sanoja suomesta, esim. *eakaaslane* 'ikätoveri, ikäkumppani', *moeasi* 'muotiasia', *moe-*

narrus 'muotihulluus', *reakoosseis* 'rivimiehistö', *reamees* 'rivimies', *reesöit* 'rekiajo, rekiajelu, rekimatka, rekiretki', *reetee* 'reki-keli', *oakohv* 'oikea/puhdas kahvi, oik. papukahvi', *oasupp* 'papukeitto, papurokka', *maotäis* 'mahantäysi', vrt. *magu* 'maha, mahalaukku, vatsa', Kal. *mako* 'maha', *toatäis* 'tuvantäysi', *toakoer* 'seurakoira'.

Milloin yhdyssana tai sen osa, perus- tai määriteosa, poikkeaa merkitykseltään suomen vastaavasta sanasta, virolaisen sanan omaleimaisuus on usein vieläkin selväpiirteisempi, esim. sana *valld* -lla merkitsee virossa 'kuntaa', ja yhdyssanoja, joissa se on osana, ovat mm. seuraavat: *vallaametnik* 'kunnan virkamies, kunnallisvirkamies', *vallakirjutaja* 'kunnankirjuri', *vallakohus* 'kunnankäräjät', *vallakool* 'kunnankoulu', *vallamaja* 'kunnantalo', *vallasekretär* 'kunnankirjuri, kunnansihteeri', *vallavaene* 'kunnanhoidokki', *vallavalitsus* 'kunnanhallitus', *vallavanem* 'kunnanvanhin'. Toisinaan taas on ero pääasiallisesti siinä, että virossa käytössä oleva sana on yleinen suomessakin, mutta täällä tyylillisesti alempitasoisena, esim. *rahvaesindaja* 'kansanedustaja', *rahvamajandus* 'kansantalous', toisinaan voi olla päinvastoinkin, esim. *palvekiri* '(kirjallinen) anomus, anomuskirjelmä', *vaenujalal* 'vihollisuussuhteissa, sotajalalla', vrt. *vaenlane* 'vihollinen, vainolainen'. Joskus sana jommassakummassa kielessä on saanut laajemman käytön kuin toisessa, vaikkei varsinaisista tyylieroista olisikaan kysymys. Esim. vir. *vana* merkitsee paitsi 'vanhaa' ja 'iäkästä' myös 'muinaista' ja 'vanhuuttaan huonoa', mikä selittää yhdyssanat *vana-egiptuse* 'muinaisegyptiläinen', *vana-kreeka* 'muinaiskreikkalainen', *vana-rooma* 'muinaisroomalainen', *vanaslaavi* 'muinaisslaavilainen', *vanaramatukauplus* 'antikvaarinen kirjakauppa', *vanametall* 'romumetalli', *vanaraud* 'romurauta', vieläpä *vanataat* 'ukko, isoisä', *vanatädi* 'isotäti', *vanaeit* 'eukko' ja *vanapagan* 'paholainen, piru', vrt. myös *vanemleinant* 'ylikuutnantti', *vanemohvitser* 'esipuseeri'.

Sanakirjassa on runsaasti tällaisia kielten läheiseen sukulaisuuteen perustuvia

erikoispiirteitä, jotka toimittajien on ollut otettava tarkoin punnittaviksi. Työ on ollut tarkkaa ja ratkaisut perusteltuja.

Kummankin kielen sanasto on tietoisesti kielenohjauksen johdosta aikojen kuluessa vapautunut monista muukalaisuuksista. Suomen puhekielestä eivät vielä ole täysin kadonneet sellaiset sanat kuin *ulosvienti*, *ylöspano*, *sisäänotto*, *sisäänkirjoitus*, *sisään-pääsy* jne., vaikka ne huolitellussa kirjakielessä ovatkin harvinaisuuksia. Virossa prefiksi *ette* on alkuosana 35 yhdyssanassa, esim. *etteheide* 'moite, nuhde', vrt. »Vorwurf», *ettekanne* 'esitelmä, alustus, esitys, selostus, seloste, selonteko', vrt. »Auftrag», *ettepanek* 'ehdotus', vrt. »Vorschlag» jne., prefiksit *järel*, *järele* ja *järelt* tavataan sanakirjassa 53 yhdyssanassa, esim. *järelandalik* 'peräänantava, peräänantavainen, myöntävä, myöntäväinen, mukautuva, mukautuvainen, joustava', vrt. »nachgebend», *järeلكasv* 'jälkikasvu', vrt. »Nachwuchs», *kaas* ja *kaasa* esiintyvät 49 yhdyssanassa, esim. *kaasinimene* 'lähimmäinen, kassaihminen', vrt. »Mitmensch», *kaaskodanik* 'kansalaiskumppani, lähimmäinen, kansalainen', vrt. »Mitbürger», *kaastöö* 'avustus, yhteistyö', vrt. »Mitarbeit», *kaastöötaja* 'työtoveri', vrt. »Mitarbeiter», *körval* ja *körvale* 30 yhdyssanassa, esim. *körvallause* 'sivulause', vrt. »Nebensatz», *körvaltee* 'sivutie', vrt. »Nebenweg», *körvalehitus* 'sivurakennus', vrt. »Nebengebäude», *välja*-sana aloittaa 66 sanakirjassa mainittua yhdyssanaa, esim. *väljasurnud* 'sukupuuuttoon kuollut', vrt. »ausgestorben», *väljavaade* 'näköala, toive', vrt. »Aussicht», »Ausblick», *väljapääs* 'uloskäytävä, uloskäynti, ulospääsy', vrt. »Ausgang», *üle*-sana tavataan alkuna peräti 107 yhdyssanassa ja sille läheinen *üli* lisäksi vielä 45 sanassa, esim. *ülehomme* 'ylihuomenna', vrt. »übermorgen», *üleinimlik* 'yli-inhimillinen', vrt. »übermenschlich», *üliväsinud* 'lopen/ylen väsynyt, kuolemanväsynyt', vrt. »übermüde». Kun prefiksialkuiset sanat ovat enimmältä osaltaan saksanmuokkaisia käännoislainoja, niiden runsaus osoittaa puristusaspyrki- myksillä yhä vielä olevan oikeutuksensa.

Suomen oikeakielisuus on ollut tässä suhteessa ankarampaa.

Suomen kielessä ovat vierasperäiset sanat olleet vuosikymmenestä toiseen sekä oikeinkirjoituksen että osaksi myös ääntämyksen pulmana. Parin kolmen viimeksi kuluneen vuosikymmenen kuluessa on kuitenkin päästy jo vakiintuneeseen käytäntöön. Virossa lienee vierasperäisiä ilmauksia suunnilleen sama määrä kuin suomessa. Sanakirja esittää ne melko tarkasti, mutta se ei luonnollisestikaan voi osoittaa niiden taajuutta kielenkäytössä. Millaiset ovat niissä viron oikeinkirjoituksen ja ääntämyksen normit, käy ilmi mm. seuraavasta peräkkäisten hakusanojen luettelosta (merkitykset on jätetty pois): *reparaatsioon, repareerida, repatrieerida, repatrieeruda, repatrieerunu, repertuaar, repeeerida, repetiitor, repliik, reportaaž, reporter, representaabel, representant, representatiivne, representatsioon, representeerida, repressaalid, represseerida, repressiivne, repressioon, reproduktiivne, reproduktor, reproduksioon, reproduuseerida, reptiil, reputatsioon, reserv, reservarmee, reserveerida, reserveeritus, residents, resignatsioon, resigneeruda, resolutsioon, resoluutne, resoluutselt, resonants, resoneerida, respekt, respektaabel, respekteeerida, respiraator, respiratoorne, respiratsioon, ressurid, rest, restauraator, restauratsioon, restaureerida, restoran, restoranvagun, resultaad, resümee, resümeerida, režii, režiiim, režissöör*. Suomen kieli pyrkii lainausten lähteille ottaen oman kielen perusomaisuudet huomioon, esim. *reparaatio, reparoida, repressio, reproduktio, residenssi*. Tietenkin on virossa samoin kuin suomessa monista tällaisista sanoista omakielisetkin nimitykset, esim. *reparaatsioon = parandus, hüvitus; reproduksioon = järeleloomine; resoneerida = targutada* jne.

Sanasto-osan lisäksi sanakirja tarjoaa runsaasti muuta viron kieleen ja sen sanavaroihin liittyvää tietoa. Teoksen lopussa on 35 sivua liitteitä, joista ensimmäinen esittelee aakkoston. Virossa käytetään e:llistä nimitystä kirjaimista f (= *eff*), l (= *ell*), m (= *emm*), n (= *enn*), r (= *err*), s (= *ess*); suomeen niistä on nyt jo täysin

vakiintumassa ä:llinen nimitysoppi. Saksan mukaan c:n nimenä on *tsee*, h:n nimenä *haa*, j on *jott* ja k on *kaa*. Sibilanteista s on *šaa*, z *zee* ja ž *žee*, x:stä käytetään nimitystä *iks* ja y:stä *ypsilon*. Aakkosten loppuosan järjestys poikkeaa meikäläisestä: ö, ä, ö, ü, x ja y.

Suomen kielen ääntämisohjeet on laadittu viron kielen luonteenomaisuudet huomioon ottaen: sananalkuisen h:n todetaan ääntyvän intensiivisesti, l ääntyy virolaisen l:n ja venäläisen l:n välillä, likimain samoin kuin englannin kielen l; suomen s on soinniton ja vaatii hieman taempaa kielen asentoa kuin viron s. Tärkeä ero viroon verrattuna on palatalisaation puuttuminen yleissuomesta.

Viron ääntämisohjeissa on keskitytty olennaisimpiin piirteisiin. Ne on esitetty samalla tavoin kuin Leho Võrkin teoksessa »Viron kielen ääntämys», johon viitataankin niitä varten, jotka tahtovat yksityiskohtaisia tietoja.

Suomen ja viron astevaihteluosuudet on esitetty havainnollisina taulukkoina. Pajon tilaa ovat vaatineet pronomien taiputuskaavat, joissa myös puhekielen muodot on otettu mukaan. Kun yhdysluku-sanojen taiputuksella on viron ja suomen välillä periaatteellisia eroavuuksia, on ollut tarpeen osoittaa virolaiselle lukijalle suomen sanojen taiputus. Laajan, mutta teoksen käyttäjälle välttämättömän osaston muodostavat suomen ja viron nomini- ja verbityyppien luettelot. Esitettyistä suomen muodoista olisi tässä samoin kuin suomalais-virolaisessakin sanakirjassa voinut jättää pois sellaiset muodot kuin *lovein* pro lovien, *ainoo*, *ainoon*, *ainoota*, *korkee*, *korkeen*, *korkeeta*, *herttuitten* pro herttuoiden, *korkeoitten*, *korkehitten*, *tienohon* pro tienoen, *tienohosen* pro tienoosen, *tienohona* pro tienoona, *onnetoin* pro onneton, *onnetointa* pro onnetonta, *onnetointen* pro onnettomien tai onnettomain, *airutten* pro airuiden, *kevähisin* pro keväisiin tai keväihin jne. Toiset näistä tällaisista muodoista kuuluvat murteisiin, toiset ovat runollisia tai arkaistisia muotoja. Sulkeisiin pan-

tuina ne eivät sanakirjan käyttäjää kuitenkaan paljolti häirinne.

Kolmella viimeisellä sivulla on esitetty paikannimiä, joissa viron ja suomen välillä on eroa.

Kahden suomea ja viroa käsittelevän suurteoksen, suomalais-virolaisen ja virolais-suomalaisen sanakirjan yhtäaikainen toimittaminen ja niiden julkisuuteen saattaminen on ollut mittava tehtävä. Viron tiedeakatemian Kielen ja kirjallisuuden instituutti on tehnyt suuren palveluksen Viron ja Suomen yhteyksien edistämiseksi ja lujittamiseksi.

Aimo Turunen

Väitös Ollin kielestä

JORMA VUORINIEMI *Ollin kieli nykysuomen kuivastimena*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Vammala 1973. 364 s.

Vuoriniemi kartoittaa tutkimuksessaan kielellisiä rajamaita, joita ei ole Suomessa juuri ollenkaan tutkittu. Ensiksikin se pyrkii lause- ja sanasemantiikan rajaa ja vuorovaikutusta ja pääseekin sellaisiin periaatteellisiin tuloksiin ja ratkaisuihin, joita on nytemmin muuallakin alettu noudattaa. Näin se on tämän alan nykytutkimuksen kärjessä, ja tätä ajatellen on sääli, että se on suomeksi kirjoitettu (Ollin kannalta taas olisi ollut häpeä kirjoittaa sitä muuksi [ja kuka haluaisi kääntää esimerkit?]). Toiseksi on rohkean yllättävää, että teos pystyy todistamaan pakinoitsija Ollin, tavallaan siis kansan naurattajan, lingvistiksi ja kilifilosofiksi. (Eri kysymys on, missä määrin Ollin kilifilosofinen toiminta oli hänelle tietoista.) Väitöskirja jää näin myös tylianalyysin kenttään, ja se suorittaakin ansiokkaasti Ollin osakielten efektien lingvistisen taustan paljastamista ja eksplisointia. Tästä seuraa kolmanneksi, että Ollin tyyppillinen pinta-

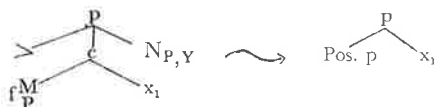
asujen manipulointi johtaa Vuoriniemen homofonian ja polysemian pariin, ja hän osoittaa selvästi, että suomenkin kaltainen kieli sallii sanaleikkejä enemmän kuin yleensä luullaan. Tulos on mielestäni kielitypologisesti merkittävä.

Koko teos perustuu niiden keinojen paljastamiseen, joilla kielen pinta-asua voidaan pelkistää tulkitsejan harhaanjohdattamiseksi, ja siksi on paikallaan ottaa muutama malliesimerkki siitä, miten jo normaalikin luonnollinen kieli supistaa ja tiivistää semanttisia hierarkioita lineaariksi pintamuodoksi (tätä ei ole teoksessa näin pelkistetty, se on implisiitisti ja sanallisesti mukana).

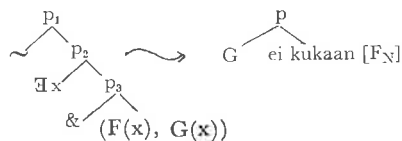
Lause *Jussi on pitkä* ei suinkaan merkitse, että Jussi on pitkä, vaan että hän on pitempi kuin joku normi (vrt. jätti vs. kääpiö). Eli Jussiin liittyvä pituusmitan funktio on pitempi kuin tämän dimension normaali keskiarvo tietystä yhteisössä:

$$f_{\text{P}}^{\text{M}}(x_1) > N_{\text{P}}, Y$$

mikä taas pintakielessä esiintyy muodossa x_1 positiivi p. Ja positiivikaan ei saa mitään muotoa adjektiivissa *pitkä*. Eli puiden avulla:

Tai esim. *Ei kukaan herrasmies käyttäydy sikamaisesti* (että joisi vain janoonsa) on semanttisesti $\sim (\exists x)(F(x) \& G(x))$, mutta pinnalla vain G (ei kukaan $[F_N]$). Puina jälleen:

Näin lauseoperaattorit normaalistikin jäävät pinnasta pois. Modaalioperaattorit näyttävät huomattavaa osaa teoksessa, ja ne voivat esiintyä pinnalla joko adver-